بیرەوەری ٢٥ ساڵ لەمەوبەر

(٢)

نالی و گۆرانی محەمەد عەبدولوەهاب و سیمینارەکەی سلێمانی

مارف خەزنەدار

(١)

مانەوەم لە بەغدا لەبەر ئەوە نەبوو کە بۆ من باشتر بوو، چونکە لەپێش چاو نەبووم. ئەوکاتەش یاسای دەوڵەت وای دەخواست کەسێکی وەکو من لە مووچە خۆرە گەورەکانی دەوڵەت بێ و بە بڕیاری سەرۆکی کۆمار خانەنشین بکرێ. دەبوو تا ساڵێک بەسەر فەرمانی دەوڵەت تێدەپەڕێ، هیچ کاروبارێکی ناگەیەنرێتە ئەنجام، تەنانەت ڕێگەی نادرێ سەفەری دەرەوەی وڵاتیش بکا. من لەبەر ئەوە لە بەغدا نەمابوومەوە، بەڵکو زیاتر لەبەر ئەوەی میدیای کچم ساڵێکی مابوو کۆلێژی پزیشکی لە بەغدا تەواو بکا.

بەم جۆرە ئێستا و ئەوساش هەوڵی ئەوەم نەدا بگەڕێمەوە زانستگا، چونکە لەوکاتەدا چاکەی منی تێدا نەبوو و ئامادە نەبووم سەرم بۆ هیچ جۆرە هێزێک شۆڕ بکەم. بێ گومان پیاوچاکیش هەبوون قسەی باشیان بۆ من دەکرد. لە دەرەوە ئەم هەواڵانەم دەبیست و ڕۆژێ لە ڕۆژان هەوڵ و تەقەلایان بە ڕووی مندا نەدەدایەوە. لە مانە یەکێکی وەکو بابەکر پشدەری. ئەوەشم بیستەوە گۆیا جێگری سەرەک کۆمار تەها محیەدین لە دانیشتنێکدا کە بیستبووی منیان خانەنشین کردووە نازانم چۆن وێرا بووی لای خزمێکی بڵێ: بۆ خۆیان باش نەبوو، ئەمە مامۆستایەکی باش بوو. من و تەها محیەدین قەت بە یەکتری نەگەیشتووین، دوور بە دووری ناوبانگی یەکتریمان بیستووە.

ساڵێک و پێنج- شەش مانگ لە بەغدا لەماڵ نەهاتمە دەرەوە. خەریکی ڕێکخستنی ئەرشیڤ و دانانی بەرنامە بۆ کاری زانستی و داهێنانی ئەدەبی ڕۆژانی ئایندەی

نالی

ژیانم بووم. بنیادی کوڕم لە تەمەنی شەشساڵیدا بوو. پێویستی بە پەروەردەکردنێکی تایبەتی هەبوو بۆ ئەوەی ئەو ئاواتەم بێتەدی کە لە ناو مێشکمدا چەسپ ببوو لە بابەت دوارۆژی ئەوەوە. بەم جۆرە لەماڵ کارم زۆر بوو، لەگەڵ ئەوەش کاتم دەدۆزیەوە بۆ تێرکردنی ویستەکانی دەروون و خەیاڵم. لەوانە تۆمارکردنی گۆرانییەکانی گۆرانیبێژی میسری محەمەد عەبدولوەهاب بوو.

(٢)

من لە نەوەیەک بووم لەسەردەمی فام کردنمان، واتە پێش جەنگی دووەمی گێتی گوێمان بە گۆرانی و مۆسیقاکانی عەبدولوەهاب و فەرید ئەترەش و ئوم کەلسووم گۆش کرابوو. هەریەکە مەیلی بۆ یەکێک، یان زیاتر لەم گۆرانیبێژە میسرییانە هەبوو. بەلای منەوە سازگارترین مۆسیقا و ئاوازی گۆرانی ئەو بەرهەمانە بوون، کە عەبدولوەهاب دروستی دەکردن. هەر لە منداڵییەوە هەستم دەکرد ئەم هونەرمەندە گەورەیە توانایەکی بێ پایانی وای هەیە ئاوازی میللی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا وەربگرێ و هەناسەیەکی ناوچەیی بداتێ و بەشێوەیەکی عالەمی بیخاتە ڕوو.

لە سەردەمی مێرد منداڵی و هەرزەییمدا ئاگاداری لە دایک بوونی گەلێ لەبەرهەمەکانی ئەم هونەرمەندە بووم. ئەم دەم و کاتانەم لەبیر ماوە کە ئێستگەی بێ تەلی قاهیرە گۆرانییەکی تازەی عەبدولوەهابی پێشکێش دەکرد، دەیگوت: بۆ یەکەم جارە ئەم گۆرانییە، یان ئەم ئاوازە پێشکێش دەکەین.

جار ناجار و تائێستاش لەسەر ئاوازی گۆرانییەکانی عەبدولوەهاب بەدەنگێکی نزم شەوان چاوم دەچێتە خەوەوە. بەتایبەتی لەو ڕۆژانەی خانەنشینی کردبوومی بە گۆشەگیر، بیرم لەوە دەکردەوە جارێکی تر بە هەموو بەرهەمەکانی عەبدولوەهاب دابچمەوە. ئەوی ڕاستی بێ هەموو گۆرانییەکانیم بەتۆمارکراوی نەبوو، ئەوەی هەشمبوو زۆربەیان سوابوون، ئیتر هەموو کاسێت و قەوانی گۆرانییەکانی عەبدولوەهابیان لەسەر تۆمارکرابوو بەسەریان داچوومەوە. سەرلەنوێ ئەوەی دەستم کەوت تۆمارم کرد.ئەنجام دوازدە کاسێتی هەریەکەی دوو سەعاتی بوو. ئەم گەنجینە بێ هاوتایە مایەی ئارامی گیان و خۆشی ژیانم بوو، هەر ساتێکی ئارەزووم بکردایە دەمتوانی ئەو گۆرانییەی خواستی دڵم بوو، بیهێنمە دەرەوە و گوێی لێ بگرم. ئەوە ڕاستە هەر جۆرە خواردنێکی حەزم بۆی بچووایە خێزانی بەڕێزم بۆی ئامادە دەکردم، بەڵام ئەو ئارەزووە جیاواز بوو لەگەڵ خواستی گیانیدا کە بۆ من مۆسیقا و کتێب بوو. ڕەنگە پیاو وا بیر بکاتەوە ئەگەر کتێبێکی خوێندەوە ئیتر پێویستی پێی نامێنێ، کەچی من ئەو کتێبەی دەمخوێندەوە ئەگەر نەبوومایە بەخاوەنی لەناو نامەخانەم دانەنایە و هەموو دەم لەپێش چاوم نەبووایە، وام دەزانی مێشکم خاوەنی ئەو زانیارییانە نییە کە لەناو کتێبەکەدایە، لەبەر ئەوەیە بەلای منەوە کەرەستەی ناو نامەخانە لە کتێب و کاسێتی گۆرانی و مۆسیقا لە کەرەستەی ناو مەتبەخ گرنگتر و بایەخدارتر بوو لە ماڵی ئێمە.

(٣)

تۆمارکردنی تەواوی دیوانی نالی لەسەر کاسێت هەوەسێکی دیکەم بوو. من لەسەر ئەو باوەڕەم ئەگەر شیعرێک شیعر بێ، وەکو غەزەل و قەسیدەکانی نالی،

چەند ڕوویەکی هەیە. شاعیر خۆی بەجۆرێک تێی دەگا، خوێنەریش بەجۆرێک. ئەمە لە خوێنەرێکەوە بۆ خوێنەرێکی تر جیایە. خوێندنەوە لە ڕووی فۆنێتیک و فۆنێمەوە هەزار سەری هەیە. من لام وایە خوێندنەوەی نالی بۆ شیعرەکانی خۆی وەکو ئەو دەیخوێنێتەوە دووبارە نابێتەوە، واتە ئێمە هەرچەندە هەوڵ بدەین ناتوانین وەکو خۆی شیعرەکان بخوێنینەوە. کەسی شارەزا دەتوانێ لە شاعیر نزیک ببێتەوە، بەڵام کارێکی قورسە بتوانێ وەکو ئەو بیخوێنێتەوە.

من ناڵێم شیعری نالی وەکو شاعیر خۆی دەیانخوێنمەوە، بەڵام ڕێگە بەخۆم دەدەم ئەوە بڵێم با ئەو خوێندنەوەیەی من بۆ شیعرەکان تۆمار بکرێن ڕەنگە بۆ دوارۆژ کەڵکیان هەبێ. خۆ ئەگەر هیچ نەبێ یادگارێکی گیانییە، فەرامۆشی دڵ و دەروونە بۆ خۆم و نزیکەکانی خۆم. لەسەردەمێکی توانەوە لەناو گێتی نالی-دا دەتوانم بە دەنگی خۆم گوێ لەنالی بگرم، دەنگی وێنە کێشراو لەسەر کاغەز جۆرە کارێک دەکاتە سەر مێشک و دڵ. دەنگی بێژراویش جۆرە کارێکی تر دەکاتە سەر هەست و نەست و دەروون.

هەرچۆنێ بێ تۆمارکردنی تەواوی غەزەل و قەسیدەکانی نالی بەدەنگی خۆم لە هەر سێ کاسێتی نەوەد دەقیقەیی گەنجینەیەک بوو هەر کاتێکی کاسێتەکان بهاتنایەوە بیرم و گوێم لە دەنگی خۆم بگرتایە توانەوەی خۆمم لەناو نالی دەدی. ئێستاکە بەدەنگی خۆم گوێ لە شیعری نالی دەگرم، لەجۆری خوێندنەوەکەمدا هەست بە تاقیکردنەوەی خۆم دەکەم. شێوەی خوێندنەوە تێم دەگەیەنێ لەکامە ڕستەی نالی گەیشتووم و کامەیان هێشتا نهێنی و داپۆشراوە بە لای منەوە. ژیانی زیندوو لەناو گێروگرفت و تەنگوچەڵەمە دایە، سادەیی لە مێشکدا چەند نارەوایە، گرێی سایکۆلۆژی لە ڕەوشتدا ئەوەندە نالەبارە.

من بەزەییم بەو مامۆستایە دێتەوە ئەگەر شیعرێکی خستە بەردەم قوتابیانییەوە وا زەن بکا هەرچی لە بابەت شیعرەکەوە هەیە پێی ساغ کراوەتەوە ئەو بەستەزمانە لەگوێی گادا نووستووە، قوتابیانی بێ بەختیش تووشی کۆلکە مامۆستا بوون. ئەم دیاردەیە لەم سەردەمی قات و قڕییەدا کارێکی ئاساییە، خودا ڕۆشنبیربیان بپارێزێ.

خێزانی خۆشەویستم ئەم کارەی پێ ناخۆش بوو، بەگاڵتە و تەوسەوە دەیگوت: بۆ دوکانێکی تۆماری ئاواز و گۆرانی دانانێن، بەتایبەتی خانەنشینی و کاتت زۆر بەدەستەوەیە! دەمگوت: خودا کارت ڕاست بێنێ! دەیگوت: پیاوەکە ئاخر من لەوە دەترسم ئەم کاسێتە بکەوێتە دەست کەسی واوە بازرگانی پێوە بکەن، نالی دۆست زۆرن، تۆمارگاکانی گۆرانی پارەی پێ قازانج دەکەن. دەمگوت: کارێکی وا دەکەم نەکەوێتە دەست ئەم جۆرە کەسانەوە، خۆ ئەگەر ئەمە ڕووشی دا، چی تێدایە!

(٤)

ساڵێک پێش ئەو سەردەمە، واتە لە بەهاری ساڵی ١٩٨٠ کاتێک لە گەشتێکی سلێمانیمدا لای مەحموود تۆفیق لە کارگێڕی گشتی پەروەردە دانیشتبووم، دیار بوو کارگێڕی گشتی محەمەد پیرۆز ڕۆستەم چاوی بە من کەوتبوو لەوکاتەی هاتبوومە ژوورەوە. من ئەوم نەدەناسی، مەڵێ لەکاتی خۆیدا (١٩٥٧- ١٩٥٨) قوتابی قوتابخانەی ئامادەیی ئێوارانی عەلی حیکمەت بووە لە کەرکووک، بەڕۆژیش لە کۆمپانیای نەوت کرێکار بووە. لەو سەردەمەدا من مامۆستای زمانی عەرەبییان بووم. ئیتر وابوو جێی خۆی بەجێ هێشت و هاتە ژوورەکەی مەحموود تۆفیق بۆ سڵاوکردن لەمن. هەرچەندە جارێکی تر خۆی پێ ناساندمەوە، بەڵام من ئەوم نەهاتەوە بیر.

هەر لەو دانیشتنەدا بوو پێشنیاری ئەوەی کرد سیمینارێک ڕێک بخا بۆ ئەوەی لە بابەت کوردەوە دوانێک بکەم بۆ مامۆستایانی قوتابخانە ناوەندی و ئامادەییەکان، بەتایبەتیش بۆ ئەو مامۆستایانەی زمانانی کوردی و عەرەبی و ئینگلیزی دەڵێنەوە. لەپاش گەڕانەوەم بۆ بەغدا چەند جارێک لەسەر دیاری کردنی کاتی سیمینارەکە ڕێک دەکەوتین، بەڵام دوا دەخرا.

جاری وا هەبوو من دەبوومە هۆی دواخستنەکە، هی واش هەبوو ئەوان. لەپاش خانەنشین کردنم من وام دەزانی پێشنیارەکە لەگەڵ دوورخستنەوەی من لە زانستگا چووە گۆڕەوە، کەچی هەمووی مانگێک لەسەر ئەم ڕووداوە تێپەڕی نەکردبوو، کارگێڕی گشتی پەروەردە سوور بوو لەسەر ئەوەی سیمینارەکە بهێنرێتە دی. بەڕاستی لە هەڵوێستێکی سەیردا بووم. منێکی باوەڕ پێ نەکراو لەلایەن دەسەڵاتەوە چۆن دەبێ بە قسەی

لایەکی تری دەسەڵات بکەم! کەچی گوتیان بەڵێنە و پێش ڕووداو دراوە، مەسەلە پێوەندی بە کورد و مامۆستایانی کوردەوە هەیە و لە شاری سلێمانی خۆشەویستدایە، لەبەر ئەوە ناچار بووم بەڵێنەکەم بهێنمە دی.

لەو ڕۆژانەدا بە تەواوی لەژیانی گۆشەگیریدا دەژیام، نووسینم نەبوو بۆ بڵاوکردنەوە، لەگەڵ ئەوەشدا لە پێشان زیاتر ناوم لەسەر لاپەڕەی ڕۆژنامە و گۆوارەکاندا لەناوەوە بوو. وابزانم چاپەمەنییەکان شەڕیان پێ دەفرۆشتم، لەلایەک هەندێ نووسینیان لێم دەدزی بۆ ئەوەی لەسەر خۆم بکەمەوە، یان نووسین و چیرۆک و کتێبە کۆنەکانمیان هەڵدەسەنگاند و بڵاویان دەکردەوە، بەڵام من هەر بێ دەنگ بووم. حەزم دەکرد مەندی گۆمی ئەو بڕیارەی کە دابووم لە هەموو ڕوویەک و بارێکەوە نەشڵەقێنم، کەچی بۆم نەکرا دەست لە سیمینارەکەی سلێمانی بدەم.

لەو ڕۆژگارەدا دوو کتێبی گرنگم لەژێر چاپدا بوون، یەکەمیان بەزمانی کوردی «نالی لەدەفتەری نەمریدا»، دووەمیان بە زمانی عەرەبی «الرحالة الروس في الشرق الاوسط= گەڕۆکە ڕووسەکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا». ئیتر وابوو بڕیارم دا لێکۆڵینەوەیەک لە سیمینارەکەدا پێشکێش بکەم لە بابەت ئەو زانیارییانەی پێوەندییان بە کوردەوە هەیە و لەناو کتێبەکەدا تۆمار کراون.

بەهار دەمێک بوو شوێنەواری لە بەغدا ون ببوو، هاوین بە هەموو هێزێکییەوە خۆی لەناوەڕاستی مایسدا دەنواند، لەگەڵ ئەوەش هەرچەندە لە بەغداوە بۆ بەرەو ژوور سەردەکەوتین بۆنی بەهار زیاتر گەشەی بە دەمارەکانی ناو لەشمان دەدا. کە گەیشتینە قەرە هەنجیر و دەربەندی بازیان و تاسلوجە و دەشتی سلێمانی دیمەنی سروشتمان لە زۆرانبازی نێوان بەهار و هاویندا بەدی دەکرد. بەهار هێشتا زاڵتر بوو، سەوزی لە زەردی زیاتر بوو، چونکە نێوەندی کوردستان مایس و حوزەیرانیشی بە بەهار دەبەخشی.

کارگێڕی گشتی پەروەردە بایەخێکی تەواوی بە سیمینارەکەی من دابوو، کۆمەڵێکی زۆر لە مامۆستایانی قوتابخانەی ناوەندی و ئامادەیی و دۆست و برادەرانیان بانگ کرابوون. هۆڵە گەورەکە جمەی دەهات. زۆریان قوتابی خۆم بوون لە وانەی لە بەشی زمانی کوردی زانستگاکانی بەغدا و سلێمانی لای من خوێندبوویان، بەتایبەتی کچ و ژنەکان لە هەڕەتی شۆخیدا بوون، لەسەرەتای حەفتاکاندا کە قوتابی بوون بۆنی کچی عازەبییان لێ دەهات، بەڵام لەو ڕۆژەدا هەندێکیان بۆنی شۆڕە ژنیان لێ دەهات. دیمەنی هەموو هۆڵەکە خوێن گەرمن و گەنجی و لاوی و هەڕەتی بەرهەمی گیانی و مەتریاڵی بوو بۆ دوارۆژی نەتەوەی کورد و خاکی کوردستان.

ئەوەی ڕاستی بێ ئەم دیمەنە جوانە پڕ لە ژیانە هۆیەکی گرنگ بوو بۆ خاوێن کردنی خەیاڵ و دەرهێنانی بیری ژیر و وتەی ڕەنگین و قسەی بەجێ لەناو کەلێن و کون و کەلەبەرەکانی مێشکم. دیمەنی بزەی لێوی ناسکی نازەنینێک، یان هەڵدانی چاوی پەری ئامێزێک، یان ئاوڕدانەوەی پڕ لە شانازی گەنجێک هەوێنی شەوق و گوشادی من بوون، هانیان دەدام قسەکانم جوان و ڕێکوپێکتر بن، چونکە من زانیارییەکانم نەکردبوو بەباس و نەمنووسیبوونەوە. تەنیا سەرە قەڵەمی درشتم لەسەر هەندێ لە وردە کاغەز تۆمار کردبوو، بەسەربەستی بێ نووسینەوە قسەم دەکرد.